

SZÜLŐFÖLDEM, BIHARORSZÁG

Felkészülési anyag

2024

A Hortobágy és a pásztorművészet

A Hortobágy melléke a Hortobágy folyó két partján fekvő legelők neve. Eredetileg vízjárta, zombékos¹ terület, de a múlt századi folyamszabályozások óta fátlan pusztta. A középkorban viszonylag sűrűn települt, falvak sora épült rajta (pl. Ohat, Zám, Máta), amelyek a 16. század végén török dúlás következtében pusztultak el. Határukat Debrecen városa tette zálogba², majd örökbirtokba a földesuraktól.

A földeket először bérbe adták, majd külső legelőként használták. A hortobágyi legelőkből kisebb részt birtokolt Hajdúböszörmény, Balmazújváros, Nádudvar, Püspökladány, Karcag és Kunmadaras is. A hortobágyi pásztorkodás a virágkorát a 18-19. században élte. 1850 után a földek egy része szántóföldi művelés alá került. A Tisza szabályozása után a Hortobágy talaja szikesedésnek indult, és néhány évtized alatt megfogyatkozott a csikósok, gulyások, juhászok, kondások és állataik száma. A Hortobágy pusztai jellegét őrző központi része 1973 óta természetvédelmi terület. A pusztai emberek világa ihlette Jókai Mór Sárga Rózsa című kisregényét.

Hortobágy község központjában a Nagycsárda áll. A mai épület nyugati szárnya 1781-ben, keleti része 1815-ben épült népies klasszicista stílusban. Falán domborműves emléktábla jelzi Petőfi 1842-es látogatását. A csárda melletti Kilenclükú híd 1827 és 1833 között épült Povolny Ferenc tervei alapján. A Hortobágyi Pásztormúzeum a csárdával szembeni egykori Nagyállás épületében 1965-ben nyílt meg. A vásárokra összegyűlő nagyszámú fuvaroszekér, kocsi és batár³ számára építették ezt a nagy csúrt 1780 körül.

Pásztorélet, pásztorművészet

A magyar pásztorok életmódjában, tudásában, művészetében éltek legtovább a honfoglalás előtti nomád⁴ hagyományok. Az állatokat a 19. századig szilajon tartották (istálló nélkül), egész évben kint legeltették. Az óriási gulyák marháit hajdúk, hajcsárok hajtották osztrák, német és itáliai vásárokra, s a haszonból az állatkereskedők, a tőzsérek, és a címisek, parasztpolgárok részesültek.

A bőrből készült karikásostorok és bicskatartók, fa- és csonttárgyak, díszített terelőszerszámok és hangszerek (tülök, furulya, duda, citera vagy tambura, kürt) készítése a pásztorok művészi készségét is bizonyítja.

A nádudvari fekete kerámia

Az alföldi fekete kerámia készítésének fellelője a 19. század elejétől Nádudvar. Debrecentől nyugatra, a Hortobágy déli peremén található község ma is híres fazekasairól.

A fekete kerámia készítése sajátos technikával történik. Égetéskor a kellő hőmérséklet elérése után a kemence tüzelő-és berakónyílását gyorsan lezárják, miközben a tüzelőteret fűvel, szalmával, száraz juhtrágyával rakják meg. Tökéletlen égés jön létre, amely kormozó füstképződéssel és a szénnek az edény falába való beépülésével jár együtt.

¹ zombék: mocsárból, lápból kiemelkedő alacsony, tömör növényzet

² zálog: kölcsön biztosítékul a hitelezőnek átadott vagy lekötött vagyontárgy

³ batár: fedett hintó vagy szekér, ormótlan, régimódi kocsi

⁴ nomád: vándor életmódot folytató, az ilyen közösségekre jellemző kultúra

A nádudvari fazekasok általában magas tárgyakat készítenek csiszolt díszítéssel, növényi díszítőelemeket alkalmaznak geometrikus kiegészítéssel.

Kultúra

Hajdú-Bihar megye, s azon belül is kiemelten Debrecen város az országnak azok közé a tájegységei közé tartozik, amelyek kivételesen gazdagok értékes kulturális, művészeti, szellemi hagyományokban. Ezek mindenekelőtt a vidék sajátos történelmi múltjából, a társadalmi és szellemi progresszió iránti fogékonyságból születtek.

A szellemi kulturális élet egészét tekintve kiemelkedik a "Tiszántúl fővárosa", Debrecen, amely nem egyszerűen csak regionális, hanem makro regionális szerepkörrel bír évszázadok óta. A cívis város az ősi Református Kollégium 1538-ban történt megalapítása óta nemcsak az "ország iskolája", hanem olyan tudományos, kulturális, szellemi központ és műhely is volt, amely támogatta a művészetek, az irodalom és a képzőművészet fejlődését, Debrecen szellemi-kulturális kisugárzó ereje messze földön hatott. Ki kell még emelni a megye jónéhány gazdag hagyományokkal rendelkező középvárosát, hiszen Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Hajdúnánás, Balmazújváros, vagy éppen Berettyóújfalu kulturális élete napjainkban is kiemelkedő.

Irodalom és művészet

Különösen gazdag Hajdú-Bihar irodalmi és művészeti öröksége. Az elmúlt századokban a magyar irodalom olyan neves költői és írói alkottak itt többek között, mint Fazekas Mihály, Csokonai Vitéz Mihály, Tóth Árpád, Bessenyei György, Kölcsey Ferenc, Nadányi Zoltán, vagy Veress Péter. Emellett számos irodalmi személy tanult (pl. Arany János, Móricz Zsigmond, Ady Endre, Szabó Lőrincz, Szép Ernő), vagy hosszabb-rövidebb ideig dolgozott (pl. Petőfi Sándor, Jókai Mór, Krúdy Gyula) a megyében.

A különböző képzőművészeti ágak gazdag múltra tekintenek vissza Hajdú-Bihar megyében, s különösen Debrecenben, ma is pezsgő képzőművészeti élet zajlik. Az ősi Református Kollégium nem csak a tudományos élet, de a művészetek fejlődésében is meghatározó szerepet játszott. A debreceni rézmetsző diákok alkotásai, a helyi nyomdászat, könyvkötészet, könyvművészet remekei, a díszítőművészet egyéb megjelenési formái, valamint a kézművesek egy részének, a hasznosságot a művészi szépséggel ötvöző termékei már az elmúlt századok során messze földön ismertté tették a várost.

Az alkotóművészetek ipari felvirágzása a 20. században következett be. Az 1927-ben létrejött Ady-társaság nagyhatású szellemi műhellyé vált, amelyen belül külön művészeti osztály alakult. Az osztály munkájába olyan neves művészek is bekapcsolódtak, mint Káplár Miklós, Toroczkai Oswald, Félegyházi László, vagy a Debrecenben emlékmúzeummal is rendelkező Holló László festő- és Medgyessy Ferenc szobrászművész. A II. világháború után Debrecenben képzőművészeti szabadiskola alakult, amelynek tagjai közül több művész - Félegyházi László, Veress Géza, Dienes János, Holló László - kapott Munkácsy-díjat.

Régtől fogva fontos feladatot lát el a tehetségek felkarolásában, a művészpálinkák képzésében a Medgyessy Képzőművészeti Kör és Stúdió a művészi munkára való felkészítés, a képzőművészeti nevelés, ízlésformálás révén. Bázisszerepe van e téren az amatőr képzőművészeti mozgalmaknak, amelyeken belül körök, stúdiók, alkotótáborok működnek.

A megye képzőművészei ma is rendszeresen, sikeresen szerepelnek helyi, országos és külföldi

tárlatokon is. Hajdú-Bihar megye több országos jelentőségű tárlatnak is otthont ad. A tavaszi rendezvények elsősorban a Debreceni Országos Nyári Tárlatra való előkészületek jegyében kerülnek megrendezésre. Az amatőr és profi képzőművészek együttes bemutatkozásának a feltételeit biztosítja az ugyancsak fölöttébb rangos Megyei Őszi Tárlat.

A képzőművészek munkásságát számottevően segítik a művésztelepek, alkotótáborok. Közülük a legjelentősebb a több mint három évtizede működő Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep Hajdúböszörményben, amely arra vállalkozott, hogy megújítja az alföldi festészet klasszikus hagyományait, közelítve az ábrázolási módot modern korunk szelleméhez. Már több mint két évtizedre múltra tekint vissza a Hortobágyi Téli Művésztelep (Alkotótábor) is. A társ megyei és -városi kapcsolatok révén a megye művészei bekapcsolódhatnak külföldi művésztelepek munkájába is (Potsdam, Kazimierz, Vilnius, Jyväskylä).

Fátyol Zoltán festőművész hozta létre a Vámospercsi Művésztelepet, többnyire ma már Debrecenben élő, de onnan elszármazott művészek és új, tehetséges jelentkezők részvételével. Az 1992-től évente augusztusban megrendezendő Képzőművészeti Alkotóműhely Művésztelep mellett 1997-től Grafikai Alkotóműhelynek is otthont ad a település. Színház, zene, rendezvények

A kórus- és a zenei élet igazi csúcát természetesen az olyan, az ország koncertéletében és nemzetközileg is elismert profi kórusok és zenekarok jelentik, mint a Gulyás György alapította, nemzetközi hírű Debreceni Kodály Kórus, vagy az ugyancsak jól ismert és népszerű MÁV Filharmonikusok Zenekara.

A megye kulturális, művészeti és művelődési életének kiemelkedő területe a színházi élet, amely tulajdonképpen Debrecenre koncentrálódik. A közelmúltban külső felújításon átesett Csokonai Színház impozáns épületében magas színvonalú előadások várják a színházkedvelő közönséget.

A megye országszerte jól ismert rendezvényei közül az immár több mint 40 alkalommal megrendezett Bartók Béla Nemzetközi Kórusversenyt, a több mint három évtizedes múltra visszatekintő színpompás Virágkarnevált és annak kísérőrendezvényeit, a Nemzetközi Katonazenekari Fesztivált, valamint a Debreceni Dzsessz Napokat kell elsősorban megemlíteni.

Fogalom	Magyarázat
kondér	Nagyalakú, általában vasból készült főzőedény.
böngyöle	A gyékény lisztes gumója, kenyérpótló.
morotva	Eliszaposodott, növényekkel telenőtt vízfolyás.
asztag	Házalakú nagy csomó, amelyeket kévékből készítenek.
rocska	Faveder víz húzásra, tartásra.
boglya	Kerek alapú nagy széna- vagy szalmarakás.
bilyog	Bélyeg, jegy, az állat bőrébe, gyapjába hosszú nyeles kovácsolt vasbélyegzővel beégetett tulajdonjegy.
lélekvesztő	Kis, keskeny, gyorsjárású egyszemélyes csónak.
páskum	Legelőterület.
pelyva	A kicsévelt kalászból a cséplőből kihulló törmelék.

A Hajdúk kútja

Hajdúdorog központjában két parkosított főtér található az Újfehértói út két oldalán. Az út északi részén található a Petőfi tér, amelynek középpontjában áll az 1984-ben felavatott Hajdúk kútja. A díszkút helyén korábban kerekes kút állt. Fürtös György, iparművész a hajdúvárosok történeti egységét és azok egymásrautaltságát akarta kifejezni, ugyanakkor Hajdúdorog történetének is emléket szeretett volna állítani. A kutat emiatt a hét, úgynevezett öreg hajdúváros címerei díszítik. Sorban a következő hét város címere látható a kúton: Hajdúdorog, Hajdúnánás, Hajdúhadház, Hajdúböszörmény, Polgár, Hajdúszoboszló és Vámpércs. A Hajdúk kútjának felavatása óta egyedül egy város címere változott meg. 1992-ben Polgár városa úgy döntött, hogy a kardot tartó hajdúvitét az 1750-es évek városi pecsétje nyomán lecserélik.

A hét város miatt a művész hét, egymástól csak a címerekben különböző részre tagolta a kutat. Fürtös pirogránitot használt fel a kút aranybarna színű testének a megformázásához. A díszítőelemekhez pedig a Zsolnay porcelángyár épületdíszítő kerámia anyagát, az ezint alkalmazta. Az olajosan fénylő, zöldes eozin elemeket a kút vízköpői körül, a víztartók oldalán és a címerek felett lehet látni. A kutat 2009-ben felújították, és a városnap alkalmával, június 5-én Csontos János, országgyűlési képviselő avatta fel a kutat.

A jótékony flóra

Füben, fában orvosság van, tartja a régi mondás. Ma már kicsit háttérbe szorult ugyan a "füves emberek" fontossága, azért a gyógyszeripar sem tudja nélkülözni a természet patikáját. Számos mai modern gyógyszerkészítmény alapanyagát a gyógynövények hatóanyagai adják. Régebben csak az ilyen "eszközökhöz" tudtok nyúlni az emberek. És bizony ezt az 'ösi tudást nem szabad lebecsülni. Gondoljunk csak bele, már 14-18. századi leírások szólnak arról, hogy a juhász a birkahimlő terjedését úgy akadályozta meg, hogy a beteg jószágok himlős foltjait egy nádszállal megsértette, majd ezzel a nádszállal megkarcolta a többi állatot. Pedig hol volt még akkor a védőoltás!

Rengeteg kiadvány jelent már meg eddig is e témában, melyekből nagyon jól tájékozódhatunk a növények hatóanyagairól, jellemzőiről, a komolyabbak még receptúrákat is tartalmaznak. Fontos azonban, hogy figyelmesen nézzük meg, milyen könyv segítségével fogunk a gyűjtésbe és a „kezelésekbe”. Ha valamilyen konkrét, komolyabb betegség esetén akarunk használni gyógynövényeket, feltétlenül kérjük ki az orvosunk tanácsát, nem zárkóznak el ettől a gyógymódtói, és hasznos tanácsokat tudnak nyújtani.

Visszatérve a növényekhez, ezekből magunk is sokat beszerezhetünk a természetet járva. A gyógynövények gyűjtése során néhány fontos szabályt be kell tartanunk, nemcsak a természet megóvása, hanem a minél hatékonyabb drog begyűjtése miatt is. Ugyanis más-más évszakban és napszakban eltérő a növényekben fellelhető hatóanyag (drog) mennyisége. A gyógynövények már gyűjtésükkor is jó szolgálatot tesznek, hiszen csak a természetben járva, hajolgatva gyűjthetők. Ha a növényeknek csak bizonyos részeit kell gyűjtenünk, vigyázzunk, hogy maga a növény ne sérüljön. Természetesen úgy sem szabad gyűjteni, hogy egy-egy növény gyűjtése során a legelőkön vagy mezőkön a tulajdonos tudta nélkül tartózkodjunk. Védett területekről csak az illetékes hatóságok engedélyével gyűjthetők még az egyébként nem védett növények is. Érdekes összekötni a kirándulással is, így az egész család részese lehet a gyűjtésnek. Kitűnő olvasmány a témában a Rápóti-Romváry szerző páros Gyógyító növények című könyve, egy gyógyszerész és egy botanikus hiteles írása vezeti be az érdeklődőt a „természet titkaiba”.

Nézzünk most néhány gyakori, "enyhébb" betegséget, amit jól lehet kezelni gyógynövényekkel. Meghűlés, nátha: kamilla, cickafark, bodzavirág, gamandorfű.

Általános levertség, tavaszi fáradtság: csalán, mentalevél.

Szélhajtók: angyalgyökér, szurokfű, édeskömény, citromfű. Lábizzadás (lábáztatáshoz): diólevél, csereszömörcelelevél, fűzfakéreg.

Haspuffadás: ánizsmag, benedekfű, borókabogyó.

Réti méhészkedés

Eleink háztartásában igen fontos szerepet játszott a méz. Öreg emberek emlékeznek rá, hogy fiatalkorukban még ritkaságszámba ment az olyan ház, ahol fehércukort használtak. Sokan voltak, akik semennyiért sem ették volna meg. Nem szerették. Igen minden háznál akadt egy kis csupor méz, gazdaháznál meg nagy vászonfazékkal állott a kamrában és mindent ezzel édesítettek. Ezt tettek az ételbe, tésztafélékbe, a kalácsba, a tea helyett ivott ürmös borba, a gyerekek pedig karéj kenyérré kenve ették. Számtalan esetben külsőleg is használták gyógyszerül. A b.-nagybajomi református egyház levéltárában őrzik Birtalan Szilágyi Jánosnak „A Bajomi Eklésiát illető dolgok” (1842) című kéziratát - ebből tudjuk, hogy még a pap járandóságába is lehetett vaj helyett mézet adni. A gazdacsaládok sok méhet tartottak.

Tavasszal, míg a méh járást nem fogott, a hatalmas kasokat rudakra rakva, meg hajón kivitték a rét valamelyik előre kiszemelt szárazulatára és csak télire hozták ismét haza. Többen hordták együvé méheiket s ha szükségesnek mutatkozott, erős nádkerítéssel körül is kerítették. Egy-két idős ember kinn töltötte az időt, míg az eresztés, rajbefogás úgy kívánta, azután haza mentek. Dolgozhattak a méhek, néha-néha néztek csak rájuk. Ilyen méhészkedő helyül szolgált hajdanában a Mézeslaponyag a sárrétudvari határban, az Óberettyó mellett és a Méhkert nevű kis porong a bajomi rétben. A bárándi Mészársziget nevében is valószínűleg ilyen méhes emléke lappang. A közszükségletet azonban nem ezek, hanem a réti méhészek látták el mézzel. A sárréti falvak hetivásárjain ott üldögélt ezelőtt a méhész, vagy a felesége mézzel telt bodonjai, kobakjai mellett és iccével mérte a finom réti mézet.

A réti méhészet is tulajdonképpen a pákászat egyik ága volt. Kinn lakott a méhész valamelyik porrongon a nádasok közt. Ősi módszere szerint a méhekkel nem kellett sokat bíbelődni. Böven jutott ideje madarászatra is. A közeli érben meg vésszel halászott. Ő volt a Sárrét dinnyetermelője is. Ezt vakond-túrásból hordott földbe vetette, mert az ilyen fészekbe dugott mag bő termést hozott. Virágát a méhek nagyon szerették.

Csendes, igyekvő, szorgalmas emberek voltak a réti méhészek. Némelyik öregről az a legenda maradt fenn, hogy másik falu határában is megismerte méheiteit a virágon. De azok is ismerték őt; nyakába, inge ujjába bújtak, még sem szúrták meg. Szúrásuk ellen általában úgy védekeztek, hogy bekenték magukat valamilyen általuk ismert fű nedvével, s így ingük derekába is bátran rakhatták a méheket. Pákászaik a szúnyograjok ellen is ilyenformán védekeztek.

A Sárréten sokat emlegetett réti méhészek voltak a bajomi Váradiaik. Megkülönböztetésül a hasonló nevéktől, Méhész előnévvel ruházták fel őket a falubeliek. Valamelyik elődjüktől kapta nevét a Várad Sándor-porong. Annak ott volt a méhészete. Övék volt a Méhtanya is. A Görbeér egyik kis szigetét hívták így. Idők folyamán hordott földdel megnagyobbították, úgyhogy kb. 130 négyszögölnyi lett a területe. Amerről keskenyebb volt az ér, ott jártak be a szigetre a nádasba tört hajóúton. Ide ültették a nagy kerek nádkunyhót is, mely teljesen olyan volt, mint a pásztoroké. Ebben teleltek. A kunyhó mellett állott a hosszúkás szín; hat faragatlan ágassal tartott félereszés nádtetőzet. Ez alá raktározták be télire a kasokat, berakva nád és gyékény kévékkel.

Kora tavasszal kirakták a gyékényből font kasokat a kunyhó és a szín elé két-három sorral. A kopasz földre kerültek csak, deszkát az tett alájok, aki valahonnan keríthetett. Gyékényből és sodringból csinált sisakokkal fedték be őket, hogy eső ellen védve legyenek. Téli helyéről előszedték a 8-10 rajbokkrétát és a méhkas körül ide-oda leszúrták a földbe. Ezek 2-3 öles póznák voltak, végükön giz-gazból gyúrt csóvával. Rajzáskor ezekre szálltak a méhek s fel kellett csak húzni és a rajt bele rázhatták róla az üres kasba. Fa ugyanis kevés volt a réten s ritka esetben állott vagy egy fűz, bodzafa a méhes mellett. Ha valahova a nádas közé rajzott a méh, nem mindig találták meg. - A méhesekben általánosan 60-70 anyatörzset tartottak, melyek közül a legtöbb kétszer-háromszor is rajzott. Némelyik raj azonban úgy elröpült, hogy nem találták többé. Viszont néha maguktól is beköltöztek az üres kasba. Az elszállt rajok más méhesekbe vették be magukat, vagy faodúba, elhagyott rozoga kunyhó csúcsába költöztek és elvadultak. Emlegetnek méhészt, aki ilyen méheket fogott össze, és ezekkel alapította meg méhesét.

A rét olvadástói késő őszig soha sem volt virág nélkül. Itt most elő sem számlálható növényei egyre-másra nyílottak. A szigetek füvei közül főként a fodormenta, borsmenta,

keresztesbodza, kakastaréj, csattogó, tőkincs, vadbodorka, gelicetövis, számartövis és tisztessű virágát szállták a méhek. A kasok gyorsan nehezedtek, 80-120 font súlyúak voltak. Némelyik alá gödröt kellett ásni és abba csüngött le a mézzel telt lép. Nyári melegben csorgott belőlük a méz, dinnye- és töklevellel fogták fel, úgy gyűjtötték össze a kobakból készült mézeskupujkóba. Ősszel az anyatörzs kivételével füsttel lefojtották a méheket és a kasok tartalmát kiürítették. Vettek el mézet az anyatörzstől is. A lép kiszedéséhez lépvágót és lépmetszőt használtak. Az előbbi 60-70 cm hosszú és a kas oldalának megfelelően görbíthető vaspengéjű kés. Ezzel vágta le a lép szélét a kas oldalától. A lépmetsző pedig hüvelyknyi, hegyes és kétélű penge, melyet derékszögben erősítettek a félméteres, vagy még hosszabb nyélbe. Felnyúltak vele a lépek közé és a már levágott darabot felülről elmetstették. A kiszedett lépet vagy apró darabokra tördelték és törökméz, lépesméz néven árulták, vagy pedig kicsorgatták, úgyhogy dézsa szájára rácsszerűen nádszalakat raktak és ráfektették a lépet. A kas csúcsában levő megcukrosodott mézet aszottméz néven ismerték. A sonkolyt megolvastották és négyszögletes formába öntötték. Csináltak belőle gyertyát is, de nagyobb részét „sonkolyos tótok” vették meg. Több ősiséget őriztek a kisméhészek. Ezek viszont oly titokban tartották tudományukat, hogy alig szivárgott ki belőle valami. – A kisméhész méheskertet, méhkertet csinált. A gyékény a nádkasokat (mely utóbbiak tapasztosak voltak) kerek kunyhója tövére helyezte el, szép sorjában köröskörül. A kunyhó oldalából kinyúló féleresztes tetővel is védte őket. Ezt az egész mindenséget több ölnyi magas erős nádkerítéssel vette körül, belül csupán annyi kis helyet hagyva, amin a munkáját végezhetette. A kerítésen vesszőből font kapu volt, fölötté póznára tűzött lókoponya, odább szép villásszarvú tehénkoponya díszelgett, a rossz elűzésére és a gonosz szándék sikere ellen. Ennek hiányában a kasra tűzött juhszarv is megtette ezt a szolgálatot. Ilyen tehénkoponyás ócska méhkert a 60-as esztendőkből még volt a bajomi nádasok közt, a Makralaponyagon. De a későbbi időkben is tudtak egyet a Csífi-pusztán nádasában egy érpardon. Némelyik méhésznek meg méhese se volt! Ez volt az igazi pákász-méhész. A rét mélyén, szűz szárazulaton felkutatta az odvas fűzfákat, a korhadtból vett bodzákat s amelyekben méhet talált, arra jelet vágott. Ez attól fogva az övé volt, abból szedte a mézet. Másik rétlakó ehhez nem nyúlt. Mert a rétből az olyan ember, aki elvette a társát, roppantul rövid életű volt.

Neves személyek:

- Osváth Pál: csendbiztos, postamester, körzeti jegyző, néprajzkutató
- Irinyi János: vegyész, a zajtalanul gyulladó (biztonsági gyufa) feltalálója. 1848-1849-ben az állami gyárak főfelügyelője, a nagyváradi fegyvergyártás egyik szervezője.
- Hatvani István: Orvos, teológus, fizikus, kémikus. Ő végezte el az első elektromossági kísérletet, ő határozta meg Debrecen földrajzi szélességét.
- Medgyessy Ferenc: Debrecen híres szülőtte. Orvosból lett szobrász. Jelentős köztéri szobrok alkotója. Emlékmúzeuma Debrecenben 1982. április elsején nyílt.
- Holló László: Kossuth díjas festő, hosszú ideig élt Debrecenben. Hálás volt a városnak, ezért életműve legszebb darabjait Debrecennek ajándékozta.
- Kölcsey Ferenc: A reformkor kiemelkedő költője 1812-1815 között Álmosdon élt. (A Himnusz, nemzeti imádságunkká vált.)
- Orbán Balázs: A székelység nagy írójának élete a régióhoz is kötődik, mert a Függetlenségi Párt képviselője volt 1881-től haláláig Berettyóújfaluban.

- Irinyi József: A mácsai ifjak egyike, a Tizenkét pont egyik forgalmazója, a szabadságharc jelentős vezéregyénisége, 1848-49-ben a hosszúpályi kerület országgyűlési képviselője. Műfordítóként ő ültette át először magyarra Becher Stowe: Tamás bátya kunyhója című regényét.
- K. Nagy Sándor: Jogász. Nagykereki születésű. Ő írta a Biharország című háromkötetes útleírást.
- Bessenyei György: Volt testőr, a „bihari remete” Bakonszegen írta műveinek jelentős részét.
- Szabó Pál: Biharugrán zsellér családban született. A Kelet Népének elindítója.
- Veres Péter: Balmazújváros nagy szülőtte. Népi író.
- Földi János: A hajdúkerület fővárosa.
- Méliusz Juhász Péter: Püspök, magyar nyelven írta vitairatait.

A kerecsensólyom

A kerecsensólyom lett az év madara 2024-ben - közölte a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME), amely szerint a faj megőrzésében óriási a magyar természetvédelem felelőssége, mert a kerecsensólyom kontinentális szinten is kiemelkedő természeti értékünk.

Az Európai Unióban élő állomány több mint 60 százaléka Magyarországon fészkel, világszinten pedig a kárpát-medencei a faj egyetlen bizonyítottan stabil, enyhén növekvő állománya – hangsúlyozzák az MTI-hez eljuttatott közleményben, amelyben felidézik, hogy az MME 1974-es megalakulása óta kiemelt figyelmet fordít a kerecsensólyomra, ezért is lett a 2024-es MME 50 jubileumi év madara.

A kerecsensólyom nagy termetű, széles szárnyú, az egerészölyvhöz hasonló méretű és színezetű sólyom, Euráziában csak az északi sólyom nagyobb nála. Alapvetően ázsiai elterjedésű madár, ezen belül is elsősorban Kína, Mongólia és Kazahsztán területén él, az európai állomány zöme Magyarországon és Ukrajnában található. Világállományát 1990-ben 17 400-28 800, 2013-ban 6100-14 900 párra becsülték, Európában ennek töredéke, mintegy 5 százaléka él. Magyarországról az 1980-as években majdnem eltűnt, akkor az ismert kerecsensólyom-párok száma alig tíz volt, az akkor kezdődő, az MME által koordinált természetvédelmi munkának köszönhetően viszont napjainkban ez a szám már 150 pár körül alakul – hangsúlyozza az egyesület közleménye.

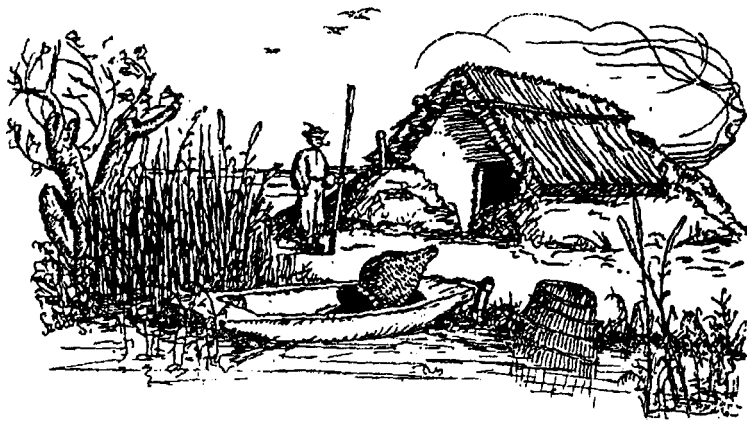
Nyílt, pusztai élőhelyigényű fajként talajon élő, közepes termetű rágcsálókra, mint például az ürgékre, hörcsögökre, földimókusokra specializálódott ragadozó, de képes kisebb, egertermetű fajokat is elejteni. Ezek hiányában, klasszikus sólyomként viselkedve gond nélkül átvált a repülő madarak, főként a seregély- és galambméretű fajok zsákmányolására. A sólyomféle rokonság többi tagjához hasonlóan fészket nem épít, évente egyszer költ. A sziklafalak párkányain hollók fészket, fészekmaradványát használja, vagy pedig a csupasz párkány törmelékes talajába alakít ki a tojó egy sekély mélyedést a tojásoknak, fás élőhelyeken más közepes és nagy testű madarak, elsősorban ölyvek és sasok üres fészkeibe költözik be.

Mint felidézik, a sziklai fészkelőhelyek esetében az MME éveken át sikeresen alkalmazta az önkéntesekkel végzett fészekőrzést, majd ugyancsak fontos lépés volt az ürge védetté nyilvánítása, illetve a rágcsálók visszatelepítése egykori élőhelyeikre.

Napjainkban a hazai állomány több mint kétharmada a nagyfeszültségű hálózat fém traverzeire telepített, úgynevezett „örök” élettartamú alumínium költőládákban, a nyestektől és az emberektől is védetten költ.

A pákászok

A pásztorok és betyárok mellett még ezek voltak ám csakugyan a rét fiai! Mert se nekik nem volt a réten kívül semmijük, de ők nem voltak a réten kívül senkié! Említettem már, hogy ezelőtt a falubeli szegény ember nem igen fogdosta a kapa, meg a kasza nyelét. Nem ízlett neki a földművelő munka, hagyta a szigetszántó gazdákra. Ha élete során bele is kóstolt egyszerű másszor, örömet csak a nádasok körül téntfergett, ólálkodott. Ez a rétészkedés volt mindene! Mikor minek jött el az évadja: farkast, rókát, nyulat lesett, madarászott, tojást keresett, halászott, csikászott, rákászott, teknősbékát fogott, nádalyt szedett, hol pedig a rét gyógyerejű füveit gyűjtögette; ősszel gyékényt vágott, télen nádat. Mikor házba, tűz mellé szorította az idő és künn nem talált végezni valót, gyékényt szőtt, kosarat kötött.

Pákásztanya

(A hajóban varsa, a vízben tapogató van)

A pákász mindeme foglalkozásokat nem alkalmoszerűen, hanem, hogy úgy mondjam: hivatásból űzte. Miként a Magyar Nyelv Szótára közölte 1870-ben: A pákász se nem vet, se nem szánt, se napszámba nem jár, hanem a

kész után nyúl. Birtokba vette a végtelen nádrengeteg valamelyik kis porongját, kunyhót épített rá és az emberi társadalomból kiszakadva, ott élte le egész életét. Sehol se tartották számon, mert nem is lehetett. Adót nem vethettek rá, annak idején dézsmát nem adott, jobbágyi robotot nem töltött. Többőjük nőtlen, magányos ember volt. Ha csak hitetlenül össze nem társult valami falukiverte fehérchseléddel. A családosslal felesége, ija-fia véle lakott a rétbeli tanyán. A lánygyermeket nem kedvelték s hogy', hogy' nem, ritkaság is volt a pákász családban. A fiút is hamar szélnek eresztették, hadd keresse a maga szerencsáját. Kilencvenedik esztendejét taposó Békési Sándor gyarmati lakostól hallottam, hogy mikor a nádból-vízből kimaradtak volt az efféle gyermekek, még akkor sem tudtak megválni a rét helyétől. Míg csak tengődött egy nádbokor, amibe beleülhettek, addig nem lehetett őket látni. Aztán is az ottani földeken lettek csőszök, tanyások, kóbor dülőjárók. Hányról ilyenkor derült ki, amidőn késő vénségében halál révére jutandó, kérdést tettek fel neki -, hogy se azt nem tudja, hány esztendős, se arról nem hallott, hogy valahol keresztvizet töltött volna a pap a fejére. De mások is beszéltek nekem efféléket. "Úgy történt az ilyen, hogy na anyja vidd be már majd ezt a gyereket valamelyik paphoz, de bizony oda ki a nagy sikóciba a tornyát se látták a templomnak s a fiú gyönyörűen felsurjázott az apja-anyja adta névvel is" - magyarázta szerepi öreg Rác Pál. Azért csak tudtak annyit, hogy: "A rét füve a vánkosom, a jó Isten a pártosom." Hanem többet aztán nem is!

A pákász lehetőleg mélyen a rétből, olyan helyen ütött tanyát, ahova járatlan ember soha sem vetődött. Ha idegenszörű valaki tűnt fel itten, arról már mindjárt gondolhatták, hogy ez vagy rettenetesen el van tévedve, vagy nem akar többet visszamenni a faluba. Nem a porong tetejére, a széljárásba építette a kunyhót, hanem a védettebb déli oldalába. Kimérte a hosszúkás négyszög alakot. Két rövidebb oldalának közepére, egy-egy ágast ásott le. Délre eső egyik

rövidebb oldalát szánta elejének. Többi három oldala mentén földet halmozott fel, hánycs közben tömőfával többször alaposan ledöngölve. Mikor úgy másfél méternyi magasra nőtt az ormó, belülről szépen lenyesegette, hogy olyan legyen, mint a fal. Itt be is simította sárral, a lenyesezt földet pedig külső oldalára lapátolta. Ezután a két ágasra rátette a szelement, erre és kétfelől az ormóra elhelyezte a szarufákat. A bőven termett nádból hatalmas tetőt vert. Belül ezt is betapasztotta. Még csak a két végét csinálta be, szintén tapasztott náddal. A délin akkora kis ajtót hagyott, amin csak guggolva bújhatott be. Ajtót vesszőből font s mindkét oldalát betapasztotta, hogy a téli szél be ne fűtüljön rajta. Ezzel készen is volt a kunyhó. Benn a hátuljába, a vertfalhoz hasonló ormóba szűkszájú kis kemenceüreget is vájt a pákász. Oldalát sima kővel keményre verte, kibélelte náddal és agyaggal s gondos tüzeléssel kiégette. Ebben sütötte pogácsaszerű kenyerét. Télen melegítés, főzés, világítás céljából a kemence előtt a földön rakott tüzet. A füst a kunyhó gerincébe vágott lyukon szállt el. A tűzhely melletti sarkot zsombék padka foglalta el, téli időben ezen üldögélve jól lehetett melegedni. A berendezés pákász-cókmókból, valamint a nádkévékből és gúnyából vetett vackokból állt. - Ilyen kunyhót épített bizonyos Miske nevezetű pákász is a bajomi rében, valahol a mostani Csillagtanya tájékán, a róla elnevezett Miskeszigeten. Ilyen volt Banka pákász kunyhója is, szintén a bajomi

határon, a Gyalogér rébe ömlésénél, a Nyárszeglaponyag közelében. Ennek a dombját is maga hordta össze egy kis partos helyre. Ezt Veniciának hívták. Bajomi öreg gazdák, akik valamikor a Csifipusztát bérelték Darvas alatt, egy füzes gyarmati pákász kunyhójára emlékeznek. A Kátasarok nádasa közt állt. Annyival különbözött emezekétől, hogy tűzhelye fölött tapasztott nádból füstfogója és kis kéménye volt.

Ez a télre szabott célszerű kis kunyhó volt a pákász otthona. Tudnunk kell azonban, hogy ennek környékén csak késő ősztől tavasz beálltaig ténykedett. Egyéb időszakban ki tudná merre, hol bejárta. Egyszer-egyszer vetődött csak haza, de ilyenkor is suttyogva járt, hogy el ne vadítsa a közelbe szokott, télire ott berendezkedő állatokat. Idegen pákászok is kímélték egymás kunyhója tájékát. Ez becsület dolga volt. Aki ezt az ősi szokást nem tisztelte, arra rálestek és ha nyakonfogták, nem vitték a bíróhoz.

Bajomi pákász öreg Kóti Sándort is mindig elvitte a tavaszi szél és a havaseső verte haza. Hónapokat töltött odaát a Kissárréten az Irázirétben, meg Ugránál a Gondazugban. De volt kis kunyhója Gyarmat alatt az Igésben is, a Balkányhalomnál; Dévaványa fölött a Fudériderékban; Ecsepusztán a Bürkösben, meg a Kiritón. Tehát légvonalban számítva is 40-50 km-nyire elkórárszolt téli kunyhójától. Még meszszebb eljött az a kunmadarasi pákász, aki a gyarmati határba eső Vargapálban tanyázott. Szerep alatt a Fektóporongon, a murkoson, Dancsokon emlékezet szerint jó helyük volt a pákászoknak. Itt kanyargott el az Óberettyó, Biharvármegye levéltárában van egy múltszázadeleji térkép, azon is meg van jelölve egy itteni

"Halász Kunyhó" helye. Ez azonban bizonyosan állandóbb építmény lehetett.

Lápi bot

Kóborlásaik közben csak amolyan könnyebb készületűt csináltak pákászaink. Egy szárazon álló sűrű nádbokor közepét kacorral kivágták, a torsot kiverték, a körül meghagyott nádat egymásnak hajtvva, nádkötéllal felül összekötötték. Ráigazították még a levágott szájakat is és készen volt a kunyhó. Került olyan is, aki vén fűzfa odvában kényelmesen berendezkedett. Nádból csinált gáddal toldta ki. Egy másik meg a réti pásztorok kora tavasztól fogva üresen, elhagyottan álló téli szállásába vonta meg magát. Bajom mezőváros 1836. évi protokollumából

olvashatjuk: "Szerepi lakos pákász Tőke Bálint a Szállás kunyhójába bé költözött s a karámot tüzelgeti, úgy szinte a fákat is." Kiss Ferenc gulyás számadónak megparancsolta a Tanács, hogy "az a hely nem ögyelgők hajloka, ötöt onnét űzze ki s a maga faluja határára utasítsa".

A pákász nem szerette a felesleges munkát. Amit csinált, abban az egyszerűséget és a célszerűséget nézte. Ha körültekintünk a sárréti háztájon, ma is érezzük az ősök

szellemét; sehol semmi dísz, minden csupa egyszerűség. Sárréti hímezésről se hallott még senki!

Pákász a lapon (Megnézi a lékbeeresztett csikvarsát. Hátán csikputtony, vállán lápmetsző, kezében pákázbot, lábán talpaló)

Na, a pákász ruháján nem lett volna mit hímezni! Házilag szőtt vastag, fehérítetlen kendervászonból készült. Két darabból állott. A kankó olyan formájú ruhadarab, mint valami elnagyolt szabású ing. Éppen csak annyi hasítékja van, hogy kidughatja rajta az ember fejét, mikor magára ölti. Nyaka rávarrott galanddal köthető meg. Bő ujjá kézfejjig ér s csuklóban ezt is galanddal lehet megkötni. A sinkó voltaképpen nagy ületű, lábfejjig érő, bőszárú, hasítéknélküli, korcos gatyá. Ez az öltözet esetlen, de nagyon alkalmas; bősege és vastagsága miatt a vízben átázva sem tapad kellemetlenül az ember testéhez, sűrű szövése véd a sás, nád vágása, nádaly csípése ellen, nem akadályoz semmiféle testmozgást. Lábbeli a hegyesorrú fűzött bocskor és a vászon kapca volt. A bocskorszíjjal a sinkó szárát bokában mindig bekötötte a pákász. De nem mindig nyűtte ezt az öltözetet. Ha csak szükség nem volt rá, főként a fiatalok, akiknek "még nem volt elvékonyodva a bőrük", csupán csak egy térdigérő, ritkaszővésű vászonkötőt viseltek. Ennek az alját összefogva és lábuk közt átvéve, hátul a madzaga alá dugták. Nem csak ruházatul szolgált, hanem vízben állván, szétvetett lábszárak közé feszítve, halfogásra is megfelelt. Ezenkívül pedig elől feldugva, a zsákmányt: halat, madarat, tojást is ebbe szedték össze. Sok fiatal pákász télen sem hordott sinkót. Avval tartották, hogy az ember combja nem fázik meg. Az idő és a réti víz olyannyira megbarnította, kicserzette a bőrüket, hogy távolabbról úgy tetszett, mintha nadrágot húztak volna. Kötőhöz azonban térdigérő kapcát viseltek, nehogy az éleslevelű növényzet a lábszárukat kihalasogassa. Téltre farkasbőrből, rókabőrből hatalmas bundát, sipkát, kapcát csinál magának a pákász.

Földesi Sándor öreg kertcsősz gyermekkorából emlékszik rá; mikor a Bajom alatti Kondoros kocsmában csúnyán összetördeltek egy kötekedő fiút. Az öreg javasasszony ott tüsténkedett körülötte, mitévő legyen a csontjaival meg a szúrásokkal. Káromkodott a fiú akkor is cifrán, pedig alig tudták a gúnyát lefejtetni róla. Csípején, combján, térdén, inán olyan színű volt a bőr, mint a valóságos festett ködmön. Erről tudták meg a legények, hogy pákással volt dolguk. - Ilyen eset ritkán adódott, mert a pákász nem volt kocsmajáró. Miből is mulatozott volna? Ha csak a betyárcimboraság révén pénz nem ütötte a markát! Igaz, hogy neki is volt eladó portékája, de ő inkább cserekereskedést űzött. Elsősorban vászonneműek, bocskornak való bőrre, ócska gúnyára volt szüksége. Ha ezekben hiányt szenvedett, nagy elszánással magához vette szép darutollait, farkas-, róka- és nyúlprémjeit s besompolygott valamelyik rétszéli falu hetipiacára. Elvértve nagyvásáron is megfordult. Itt különös öltözetével, érdekes árújával valósággal látványosság számba ment a távolabbi vidékek népe előtt. Komor, sőt mogorva

Biharkeresztesi Bocskai István Általános Iskola

4110 Biharkeresztes, Hősök tere 15.

Tel.: (54) 430-038.; e-mail: baltisk@gmail.com; honlap: www.baltisk.hu

ábrázata elől messzire kitértek a gyerekek, de távolról kíváncsi csapat kísérgette. Lisztet is elfogadott, bár ezt tudta nélkülözni. A gyékény lisztes gumója: a böngyöle és a sulyom volt a kenyérpótlója. Lisztet inkább a családos pákászok kértek. Ezeknek feleségük jött be a faluba. A piacon árult és házakhoz is bement. Ügyesebben elintézte dolgát, mint morcosképű, szófukar embere.

A régi nagyvásárok többektől emlegetett pákásza tulajdonképpen csak pákászkofoa volt. Amolyan falusi szegényember, réjtáró, aki összeköttetésben állott az igazi pákászokkal s köztük és a falu népe közti cserekereskedés közvetítőjének csapott fel. Ez aztán árult mindenfélét, amit a rét termett.

Hogy mimindent termett a rét s ezt a gazdagságot miként fordították a régi sár-rétiak a maguk hasznára - erről is elmondok egyet-mást.

